

[2, с. 21]. Відтепер долю солунського єврейства він прямо пов'язував із розв'язанням македонського питання, яке, як він вважав, буде вирішено в процесі створення Східної (Балканської) демократичної конфедерації. Як показує історичний досвід, подібним планам лівих центрів (соціалістів) у Болгарії, Румунії, Сербії, Македонії та Туреччині не судилося збутися. Усіх їх змело кривавим смерчем Першої світової війни, унаслідок якої на імперських уламках Австро-Угорщини, Росії та Туреччини почали вибудовуватися зовсім інші, нові соціально-політичні та етнокультурні взаємовідносини, які, втім, були б неможливими без спроб і помилок довоєнної історії Балкан, а безпосередньо у контексті соціал-демократичної історії Греції, Болгарії, Туреччини та Македонії – без політичної стратегії СРФ (Federacion) і А. Бенароя зокрема.

Література:

1. Апостолос Х. Аврам Бенароя (1887-1979) – живот и дейност. *Годишник*. Т. XXX. Софія, 1998/1999. С. 241–247.
2. Бенароя А. Еврейскитъ въпросъ и социалната демократция. Пловдив: печатница «Нова заря», 1908.
3. Илел Й. Българските евреи – фактор в битката за собственото сиоцеляване от унищожение. *Годишник*. Т. 30. Софія, 1998/1999 (организация на евреите в България „Шалом«). С. 115–132.
4. Тортіка М. В. О. Л. Парвус та його вплив на розвиток лівих сил в Османській імперії напередодні Першої світової війни. *Сходознавство*. Київ, 2021. № 88. С. 105–132.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-464-4-35>

Федчук О. Б.

доктор філософії в галузі історії,

незалежний дослідник

м. Київ, Україна

ВІДНОСИНИ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА З РІЧЧЮ ПОСПОЛИТОЮ НАПЕРЕДОДНІ РОСІЙСЬКО- ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1768-1774 РР.

З усіх векторів зовнішньої політики Кримського ханства одним з динамічніших були відносини ханату з Польсько-Литовською унією. Особлива увага дослідників приділена еволюції взаємин Польщі та ханату протягом XV-XVII ст. Тоді як кримсько-польські відносини XVIII ст. зазвичай розглядається побічно, в контексті загальних

політичних процесів Центрально-Східної Європи. Однак, попри очевидний занепад Кримського ханства та Речі Посполитої – вони все ще залишалися суб'єктами міжнародних відносин. Тому, аналіз регіональної геополітики є неможливим без розгляду особливостей їх взаємин.

Протягом XVIII ст. кримсько-польські відносини базувались на укладеному в 1699 р. Карловицькому трактаті та видачі Гераями династії Веттінів дарчих ярликів на володіння руськими землями. Ханат не був підписантом угоди (гарантом виконання була Османська імперія), але за її умовами Польща переставала бути данником Бахчисараю, кримцям заборонили турбувати Корону чапулами, а сторони мали здійснити обмін полоненими та не давати притулок політичним біженцям [11, s. 394]. Хоча останній пункт неодноразово порушувався поляками – за все століття Бахчисарай і Варшава жодного разу не перебували в стані війни. Своєю чергою, в 1744 р. Селямет II Герай видав Августу III ярлик з правами на руські землі, а король визнав владу хана над Кримом і дочірніми ногайськими ордами [7, s. 146, 149-152; 6, p. 202-203, 1000-1008].

В часи Саксонського періоду Річ Посполита настільки узалежнилась від Росії, що це створювало загрозу інтересам Кримського ханства. Щоб завадити співпраці Августа III з царатом на антикримській основі – Бахчисарай підтримував з королем приязні відносини. Водночас по смерті монарха кримці воліли бачити на троні антиросійського кандидата.

Відносини Речі Посполитої й Кримського ханства погіршилися після приходу до влади Кирила Герая (бажав ще дужче послабити Російську імперію та її сателітів). Під час ногайського заколоту 1758 р. чимало молдавських селян Ханської України втекло від свавілля ординців до Корони. Хан готував експедицію, щоб повернути втікачів, але згорнув її після вимоги падишаха [2, с. 158, 164-165]. Кирил Герай звинувачував короля в переховуванні племінника-втікача Хаджі Герая і його ногайських соратників, вимагав їхньої видачі й хотів оголосити війну у випадку непокори. Приводом для нового конфлікту став необережний крок підстоля С. Любомирського (бажав зробити Хаджі Герая кримським ханом). Коли в 1763 р. вельможа пограбував татарських купців, а хан вимагав з магната 30 тис. акче компенсації – той вирішив стягнути 150 тис. з підлеглої кримцям Балти. Уникнути війни допомогло тільки втручання Османської імперії, Франції та Молдови. Для унеможливлення таких конфліктів в Брацлаві створили спеціальний суд який би розв'язував прикордонні суперечності, Любомирський мав заплатити Кирилу Гераяу 50 тис. акче, а Хаджі

Герай та ногайські мірзи мусили покинути Польщу [1, с. 157; 8, с. 213-219; 7, с. 171-172].

Закономірно, що інтронізація фаворита Катерини II – Станіслава II Понятовського викликала обурення в Криму. Саме тому, недруги короля кийвський воєвода Ф. С. Потоцький та коронний гетьман Я. К. Браницький шукали спільної мови з Селімом III Гераєм, Арсланом Гераєм і Максудом Гераєм. Здебільшого їх взаємодія стосувалася розв'язання прикордонних проблем. А ось, Максуд Герай прийняв посольство Браницького, який прагнув заручитися підтримкою кримців в боротьбі проти ставленика Петербурга. Але, оскільки хан був османським протеже, а Висока Порта не хотіла воювати з Росією – володар не став йти на радикальні кроки [12, с. 165-166; 9, с. 252]. А втім, у 1768 р. Османська імперія та Кримське ханства все одно були втягнуті у війну з московитами.

Кримці підтримували приязні відносини з ворожою до Російської імперії та Станіслава II Понятовського Барською конфедерацією. Особливо плідною їх співпраця виявилася після початку російсько-турецької війни. Зрештою, Максуд Герай отримав дозвіл грабувати землі Фамілії (партії Чарторійських і Понятовських). Прикметно, що російсько-турецьку війну 1768-1774 рр. в Криму називали «польською» (все-таки вона велася за звільнення Речі Посполитої від російського впливу). За іронією долі, конфедерати (виступали під гаслами католицького фундаменталізму) активно співпрацювали з мусульманським Кримським ханством та Османською імперією. В обмін на підтримку в боротьбі з московитами – рокошани обіцяли віддати османцям Поділля та Волинь [9, с. 252; 7, с. 191-200; 5, р. 29-31; 6, р. 215]. Цілком ймовірно, що в цей час у Юрті відродилася наявна з часів Руїни візія Поділля як частини сфери впливу ординських інтересів. Парадоксальним чином, але наприкінці своєї історії Кримське ханство, яке постало в результаті діяльності Польсько-Литовської держави – стало одним з головних гарантів її існування напередодні поділів Речі Посполитої.

Останньою спільною акцією ханату та польської опозиції була кампанія Кирила Герая в 1769 р. За планом опозиційного ватажка Є. Потоцького татари й конфедерати мали спустошити Нову Сербію, а потім вибити гарнізони московитів з Поділля. Щоправда, росіяни завдали рокошанам кількох поразок і ті не змогли прийти на допомогу ханові, а кримці мусили відступити з Нової Сербії через сильні морози. Кирил Герай звинуватив в провалі наступу Потоцького та вирушив на Поділля. Хан використав місто Саврань як базу для відступу в Буджак. При цьому, володар категорично заборонив нукерам грабувати землі союзників і страчував людей які порушували наказ. За наругу над

іконою хан велів побити палками кількох ногайців [7, s. 215; 3, s. 9; 4, s. 1597; 10, p. 242-253]. Воювати з Фамілією хотіли Максуд Герай і Девлет IV Герай, але невдалий хід боротьби з московитами завадив їм це зробити [3, s. 69; 4, s. 1603]. Ліквідація Барської конфедерації та узалежнення Криму від Російської імперії після 1772 р. унеможливили співпрацю двох держав. Росія контролювала політику ханату і Корони та не допускала їхньої кооперації, оскільки вона була не вигідною для царату. Подальші контакти кримської та польської еліти мали спорадичний характер і не увінчалися практичними результатами. Здебільшого їх ініціаторами були палкі противники Російської імперії.

Таким чином, у сер. XVIII ст. кримсько-польські взаємини базувалися на дотриманні умов Карловицького трактату та видачі дарчих ярликів. Відносини між державами не були безхмарними, але мали мирний характер. Проте, зростання російського впливу в Республіці (особливо сильним він став після елекції Станіслава II Понятовського) загрожувало інтересам Криму. Відносини ханату з Варшавою погіршилися, а кримці почали співпрацювати з противниками короля і Російської імперії. На початку російсько-турецької війни 1768-1772 рр. Кримське ханство і Барська конфедерація були союзниками та узгоджували воєнні плани. Але, військові поразки, ліквідація конфедерації та узалежнення Криму від Росії поступово нівелювало динаміку кримсько-польських відносин.

Література:

1. Грибовський В. Ногайські орди у політичній системі Кримського ханства// Україна в Центрально-Східній Європі: Зб. наук. пр. Київ: Інститут історії України НАН України, 2008. Вип. 8. с. 139-171
2. Пономарьов О. М. Ногайський заколот 1758 року та сходження Крим Гірея на ханський престол (за документами Архіву Коша Нової Запорозької Січі)// Архіви України. 2015. № 2. с. 157-168
3. Ahmed Vâsîf Efendi. Tarih-i Vasîf: Mahasin ül-âsâr ve hakaik ülahbar: Osmanlı tarihi 1752-1769. Istanbul: Dar üt-Tibâat il-Âmire, 1219 h. C. II, 9, 315 s.
4. Ferâizîzâde Mehmed Sa'îd Efendi. Tarih-i Gülşen-i maarif. İstanbul: Dar üt-Tibaat ül-Amire, 1252 h. C. II, 6, 850-1693 s.
5. Fisher A. The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783. Cambridge: Cambridge University Press, 1970. XVI, 180 p.
6. Kołodziejczyk D. The Crimean Khanate and Poland Lithuania: international diplomacy of the European periphery (15-th – 18-th century) a study of piece treaties followed by an annotated edition of relevant documents. Leiden-Boston: Brill, 2011. 1098 p.

7. Konopczynski W. Polska a Turcja 1683-1792. Warszawa: Nakł. Instytutu Wschodniego w Warszawie, 1936. 316 s.

8. Kowalski T. Dutkiewicz J. Jarlyk tatarski z r. 1177 H. (=1763 D.)// Rocznik Orientalistyczny. T. 02. (1919/1924). Wyd. 1925. s. 213-219

9. Podhorodecki L. Chanat Krymski i jego stosunki z Polską w XV–XVIII. Warszawa: Książka i Wiedza, 1987. 316 s.

10. Tott F. Mémoires du baron de Tott: sur les Turcs et les Tartares. Amsterdam: 1784. LVI, 274, 301 p.

11. Wojtasik J. W przededniu traktatu karłowickiego : stosunek Rzeczypospolitej i Augusta II do pokoju z Turkami// Kwartalnik Historyczny. 1970. R. 77. Nr. 2. s. 293-307

12. Zimnicki W. Jarlyk Maksud ben Selamet Girej chana z 1767// Rocznik Orientalistyczny. T. 08. (1931-1934). Wyd. 1934. s. 161-166

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-464-4-36>

Шишигін Є. В.

*аспірант кафедри образотворчого мистецтва
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

ОРІЄНТАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ В ЕТНОДИЗАЙНІ МЕБЛІВ ТА ІНТЕР'ЄРІВ АМВРОСІЯ ЖДАХИ

Творчість художника-універсала кінця XIX – початку XX століття упродовж останніх кількох десятиків років регулярно привертає увагу дослідників. Адже митець (1855, Ізмаїл – 1927, Одеса) [7, с. 521–522] вражає не лише своїм унікальним графічним доробком (у першу чергу акварелями) в галузі оформлення української книги та періодичних видань, у тому числі Півдня України (видавництво Є. Фесенка), низкою експериментів у царині декоративно-ужиткового мистецтва, а й непересічною арт-дизайнерською спадщиною [4, с. 244].

Тим не менше більшість дослідників розглядала спадщину майстра крізь призму його ілюстрацій до Євангелія, українських народних пісень, або оформлення праць Тараса Шевченка [6, с. 18] чи оформлення у межах його стилістики сервізів на базі Одеського художнього училища (науковий керівник теоретичної частини – Сергій Шевельов, науковий керівник практичної частини – Олена Жернова) [5].